

Nedokončane zgodbe – sodobna politična mitologija

1. MIT DANES

Vsaka sprotna zdajšnjost je ujeta v indikativnem precepu: med distanciranjem od starih mitov, ki naj bi jih enkrat za vselej prerasli, torej med zavestnim zapuščanjem, izrinjanjem mitskega iz vseh por družbenega življenja, in njegovim nezavednim vzpostavljanjem, vnovičnim začaranjem sveta, (ne)hotnim snovanjem, novo mitotvornostjo. Zgodovina mitologije je torej tudi zgodovina demitologizacijskih skušnjav in (ne)uspehov. Tako je filozof Ksenofan Kolofonski že v 6. stoletju pr. n. š. zapisal, da *ko bi goved in konji imeli roke in znali delati podobe, bi upodabljala goved goveje, konji konjske like bogov*.¹ Pavel v Svetem pismu opozarja, kako *bodo ušesa odvrčali od resnice, obračali pa se k bajkam* (2 Tim 4,4). Na podoben način je potem krščanstvo skozi celo svojo zgodovino obpotne religije ali notranje herezije sproti zavračalo ali demoniziralo kot pogsanske izmišljotine, usmiljenja vredne zablode ali trdovratne neresnice. Tudi stoletja novega veka zaznamujejo stalni valovi demitologizacijske ihte in prizadevanj, tako da bi se prvi hip lahko upravičeno vprašal, kaj mitskega je sploh še ostalo. Toda ta boj *urejene misli* zahodne civilizacije s svojo narobno stranjo se nadaljuje, kar pomeni le eno: da se *divja misel* bajeslovnega zajemanja resničnosti znotraj nje neprestano obnavlja. Obstajata torej dva nasprotna diskurza: glasnejši demitologizacijski, ki na

¹ Anton Soure, *Predsokratiki*, str. 68.

² Glej tudi Nikola Dugandžija, *Svjetovna religija*, str. 100.

³ V knjigi *Mythes et mythologies politiques*, str. 180.

temelju vedno novih znanj in dejstev naznanja in razkrinkava stare mite, in manj očiten, zato pa nič manj močan ali učinkovit mitski, nova *politična religioznost*, ki na osnovi teh istih znanj in dejstev prede nove velike mitske zgodbe.

Stalne, a neuspešne borbe z mlino na veter sodobnih mitologij dokazujejo obstojnost, regenerativnost mita tudi v spremenjenih družbenih, političnih in religijskih razmerah. Preobračajo nereflektirano razsvetlensko vero v prevlado vedenja, v radikalno ali postopno zamenjavo predsodkov z argumenti, dogem s kritiko; na enak način pa iz nje izhajajočo logiko delovanja politične oblasti, ki naj bi bilo racionalno, transparentno, zasnovano na posvetnih temeljih, osvobojeno starih zmot. Najvišji mit očarane, *pozitivne dobe* je mit o *stanju brez mita*.

Sodobne družbe izrinjajo mitologijo iz svoje sredine oz. jo locirajo v svojo pred-pisno preteklost, kot davni panteon ali kot (kristjanizirane) poganske običaje. Razsvetljene generacije smo jo navajene tlačiti na začetne strani velikega berila človeštva kot nekaj nepovratno odmaknjene in oddaljene. Zgodovina naroda ali države – tista pisana – je videti očiščena iracionalnih, verovanjskih primesi. Vendar pa prav ta delitev izdaja njeno bajeslovno naravnost: besno, jeznorito zatrevanje, da *svoje* ni mit, izdaja mitskost, neukinljivo nezmožnost, da bi bivajoče zajeli zgolj v racionalnih terminih. Bajeslovje je lahko del intelektualnega diskurza in družbene prakse ter ima s svojo retorično strategijo razglašanja večnostne utemeljenosti povsem praktične, oprijemljive razsežnosti. Konsolidira oblast. Prav zaradi tega pa je lahko tudi *pudenda origo*, sramotno poreklo mnogih bistvenih dogajanj v družbi, saj se v njej kotijo demoni, da jih lahko potem ozaveščeni izganjajo, dramtizirajo vprašanja, na katera že vnaprej odgovarjajo. Mitologija je v svoji polaščevalski sli sposobna prikazati svet okoli svojih naslovnikov kot izključno sovražen, intrigantski, surov. Izhodišče vselej implicira natančno določeno nadaljevanje. Vsak bajeslovni sistem – sedanji politični ali nacionalni ni izjema – je onstran racionalnih utemeljitev, je diskretno pred njimi in emocionalno učinkuje na svoje naslovnike v vseh njihovih odločitvah. Tudi v tistih najpomembnejših, strateških. To seveda ne pomeni, da bi jim v svoji demistifikatorski vnemi lahko odrekli racionalno zgradbo, fundiranost ali notranjo konsistentnost. Ravno nasprotno: iracionalni so za vsakogar *od zunaj*, *navznoter* pa jih odlikuje popolna razumska razlaga – seveda na vrednotni, čustveni in verovanjski osnovi – obstoječega. Vzročno-posledična veriga se ustavi pri neki zadnji – oz. prvi – resnici. Drugače rečeno, bajeslovje je dognan, holistični pogled na urejen svet, najpomembnejša resničnost, ki korenini v nekaj nevprašljivih dogmah in usmeritvah. Mistifikacija gre vstric z racionalizacijo.²

Za začetek vzemimo preprosto dejstvo, da mit *deluje*. Učinkuje. V čem pa je njegova prepričevalna moč, odkod njegova sposobnost, da prevzame svoje naslovnike, da korenito spremeni njihov pogled na svet in njihova dejanja? Predvsem v mehanizmu zamenjevanja splošnega z osebnim. To *splošno*, ki že po definiciji deluje kot nasilno uniformirana partikularna izbira, pridobiva v politični mitologiji različna imena: *nacionalno*, *družbeno*, *razredno*, *versko*, *svetovnonazorsko* ipd. V mitskem diskurzu postane to edina veljavna (in dovoljena) osebna identifikacija. Ločitev in delitev med “zasebnim” in “javnim” v človeku izgine: posameznik se “pozunanji”, njegov mikrokozmos obvladajo “velike” teme. Raoul Girardet ugotavlja, da pride do rojstva političnega mita v trenutku, ko se družbena travma – tesnobne situacije, kriza ali pomanjkanje – prelevi v psihično.³ *Družbeno*, *politično*, *razredno*, *nacionalno* itn. postane *osebno*. Vladajoča mitska razlaga sveta si prisvoji, preplavi človekovo potrebo po osmišljevanju sveta, saj poleg sebe ne trpi nobene druge. In prav v tem je njena distinktivna posebnost, s katero odstopa od drugih, ki praviloma nastopajo posamezno ali po dve skupaj. *Politična*

Franz Seifert: Mladi Siegfried

⁴ V članku **Miti in ideologije** 1., str. 44-47.

⁵ Glej tudi Milan Matič, **Mit i politika**, str. 106.

religioznost in univerzalistična retorika zahtevata *ordinatio ad unum*: le eno unitarno identifikacijo, ki pridobi metafizične razsežnosti. V njej so zajete vse druge prej omenjene, strankarska, nacionalna, verska itn. Vse so ponižane – in obenem povzdignjene – na njene sestavne dele; sama pa je krona vseh, vse poveže v smiselno celoto, ki posameznim delom odreka kakršenkoli izvensistemski obstoj.

Na nekem drugem mestu sem podrobneje opisal razmerje med mitologijo in ideologijo, med samoumevno zavezanostjo tradiciji prve in v prihodnost usmerjenim projektivnim aktivizmom druge.⁴ Stara mitska zgodba je odličen latentni potencial, ki ga politika lahko vnovči v svojih aktualnih pretenzijah. Ideološko sklicevanje na svete zgodbe depolitizira zdajšnjost, podeljuje sedanjim odločitvam samoumevnost. Obujanja bajeslovnih zgodb seveda ne gre razumeti zgolj v smislu zarote vladajoče elite in zvitih političnih praktikov;⁵ prav tako pa ne le kot zavezujočih starodavnih predstav, ki vedno in povsod vplivajo na pripadnike matične skupine, ki se neproblematično vlečejo v sodobnost. Če bi pristal na prvo pojasnitev, bi pojmovanje politike skrčil na enodimenzionalno razmerje med vsemočnimi in prekanjenimi vladajočimi in infantilno, nebogljeno množico. Enostavno naj bi šlo za dirigirano indoktriniranje in poneumljanje naslovnikov. Toda noben (politični) sistem ne more delovati izključno na podlagi represije in terorja. Po drugi varianti pa bi neproblematično sprejel usodno zavezanost pripadnikov skupnosti nespremenljivim, večnim obrazcem, ki od in za vselej determinirajo njihovo delovanje. Ne; ideološko izbiranje in izrabljanje mitologije je stvar prevladujoče mentalitete, ki je širša od pojma oblasti, in ki vključuje tudi vladane. Oboji so soudeleženi pri njenem oblikovanju in si v tej dvojni simbiozi drug drugemu podeljujejo legitimnost.

Mit je nedokončana zgodba, odprta možnost, ki zahteva od vedno novih generacij sprotno osmišljevanje, do-polnjevanje, odgovarjanje na zijočo zev. V to do-končanje pa se vmeša aktualna ideologija, interes zdajšnjosti. Drugače rečeno: mit je konvencija preteklosti, ideologija pa inovacija sodobnosti. Prvi je lahko opora drugi, ni pa to nujno; ideologija lahko deluje tudi mimo njega. Mitologija ni posnetek resničnosti, ampak laboratorij njenega nastajanja in obnavljanja. Je torej tista vrsta družbene predstave, ki zahteva in doseže aktivnost. V mitskem diskurzu ne gre le za odzven preteklosti, popačeno kronologijo ali zarotniške umisleke: mit napeljuje na točno določene vedenjske obrazce; v njem "se živi". Naslovnik vedno znova in ob različnih zgodovinskih okoliščinah zapolnjuje strukturno nedokončanost mita, ideološko doda sveti zgodbi željeni zaključek. Drugače rečeno, človek mit do-živi.

Tudi čas, ki ga živimo, ni prinesel samoumevnega odpovedanja mitologijam; v tem oziru ga ne zaznamujeta ne *konec ideologij* (Bell), niti *razpad metanarativov* (Lyotard). Ravno nasprotno: ob racionalnem pojmovanju npr. vsakdanjega življenja ali politične sfere, ki je v ta namen razvilo cel spekter institucij in organizacijskih oblik, je stalno prisoten tudi njemu subverziven, mitski, verovanjski tok, katerega izbira temelji na predsodkih, sodbah, čustveni (ne)naklonjenosti. Zaprto je v čarni kolobar utemeljevanja: iz (ob)sodbe izpeljano dejstvo vedno le dokazuje upravičenost le-te. Mitologija, pogosto tudi ideologizirana, je kot koherenten sistem verovanja neukinljivi del vsake politike in družbene prakse. In to ne le, kot se rado poenostavljeno prikazuje, v totalitarnih režimih ali prehodnih obdobjih, ko so določene družbene predstave in situacije pritrane do absurdnih skrajnosti. V obeh primerih je le najbolj očitna. Mitološka produkcija ni enostavno le njihova posledica, ampak v enaki meri tudi njihovo izhodišče, eden od vzrokov, ki so “nemo” implicirali le eno rešitev. Permanentna napetost, negotovost, kriza, ki jo ideologizacija starih bajeslovnih zgodb in sproduciranih sočasnih “dejstev” povzroča, je namreč tudi najboljša klima za njeno reprodukcijo. Toda poleg mitologije prehodnih stanj in totalitarnih režimov obstaja tudi takšna, ki spremlja “običajne” razmere, s katero so prežeta mirna obdobja. Od prejšnje se v marsičem razlikuje.

Pričujoči prispevek je nekakšen uvod v bolj poglobljena proučevanja teh pojavov, saj bi si vsak od njih zaslužil posebno, podrobnejšo obravnavo. Nanizani primeri so namerno izbrani karseda disperzno in ne sledijo komparativistični metodi medsebojnega primerjanja. Bolj kot za karkoli drugega mi je pri navajanju šlo za to, da pokažem vso časovno in prostorsko širino pojava, njegovo aplikativnost v različnih okoljih. Sodobne politične mitologije je nemogoče adekvatno razvrstiti v nekaj vnaprej pripravljenih razlagalnih predalčkov (*mitologije prehoda, reda, revolucije* itn.). Zato je njihovo tukajšnje klasificiranje le delno: posamezne med njimi segajo “čez okvirje”, se nadaljujejo tudi v drugih delih prispevka. Vključil sem tudi “predsodobne”, arhetipske zglede, iz katerih se je napajala kasnejša mitska produkcija. Iz obravnave pa sem – s težkim srcem – izpustil

Stalne, a neuspešne borbe z mlino na veter sodobnih mitologij dokazujejo obstojnost, regenerativnost mita tudi v spremenjenih družbenih, političnih in religijskih razmerah. Preobračajo nereflektirano razsvetljsko vero v prevlado vedenja, v radikalno ali postopno zamenjavo predsodkov z argumenti, dogem s kritiko; na enak način pa iz nje izhajajočo logiko delovanja politične oblasti, ki naj bi bilo racionalno, transparentno, zasnovano na posvetnih temeljih, osvobojeno starih zmot.

⁶ R. Girardet, *ibid.*, str. 70-80.

večino razsežnosti mitologij balkanskih narodov in Slovencev, s katerimi sem se že oz. se še bom ukvarjal posebej.

2. POVEST O DOBRIH LJUDEH (KULT VODJE IN MITOLOGIJA TOTALITARIZMA)

Adolf Wamper: *Genij zmage.*

Mitologija totalitarizma temelji na nekaj prepoznavnih elemen-

tih, povezanih v nepredirno konstelacijo: družbi kot skladnem in urejenem organizmu; avantgardi posvečenih; izenačevanju politike, družbe, naroda, vodilne stranke ter vodje, in to brez kakršnegakoli preostanka; slavni preteklosti; preloženi gratifikaciji, torej naknadni nagradi za sedanje odpovedovanje; "vakcinaciji"; mesijanski viziji in kultu osebnosti. *Posvetno veličanstvo*, voditelj, lahko nastopa v več komplementarnih podobah.⁶ Prvič, kot zaščitnik: stari zaslužni borec, ki je znova angažiran, da restavrira *age d'or* in njene vrednote. Gre za arhetip Cincinusa, ki ga simbolizirata žezlo in pravica. Zatam kot mlad vojščak (Aleksandrov arhetip), ki ga odlikujejo hrabrost, neustavljivost, elan,

ambicioznost; simbolizira ga meč, s katerim razbija okove in pobija nestvore. Tretjič, kot utemeljitelj reda in zakona, zato tudi simbolično drži roko na utemeljujočem besedilu. Solonov arhetip zakonodajalca zaznamujeta odločnost in gotovost. In nazadnje je vodja lahko prikazan tudi kot prerok, ki oznanja novo dobo, ki utiri zablodelo kolo zgodovine v pravo smer. To je Mojzesov arhetip; njegova osebna usoda je identična z usodo njegove skupine. Če povzamem vse štiri: prikazani so kot zagrizeni borci in odrešitelji, ki se uspešno zoperstavljajo zli usodi v mračnih časih in ki težave ter sovražnike triumfalno premagajo.

Pogosto eni zgodovinski osebi obesijo več nasprotujočih si naličij (npr. Napoleonu, Mussoliniju ali de Gaullu). Kultra osebnosti, ki pridobiva razsežnosti oboževanja antičnih in srednjeveških vladarjev, se ne da preprosto odpraviti le kot prisilnega, konformnega ali demagoškega; pri kultu *batjuške* Stalina npr. je šlo za *docela realno in pristno spoštovanje*.⁷ Voditelj prevzame nase vso konstelacijo dotedanje zgodovine in se prikazuje kot napovedani odrešenik. Sočasna mitotvorna zavest prikazuje voditelja skozi prizmo različnih perspektiv: božje, znanstvene, zgodovinske in osebne. Njihove dejanske in mitsko elaborirane usode so si praviloma povsem izključujoče, saj so njihova dejanja reinterpreterana, izvzeta iz konkretnega konteksta in historičnega sosledja. Sij karizme jih naredi nepomembne. Proces heroizacije⁸ implicira določeno adekvatnost med obravnavano zgodovinsko osebnostjo in trenutnimi potrebami družbe oz. vladajoče mentalitete.

Prvič: vedno lahko računata na božjo pomoč, saj naj bi bil sam bog, od boga poslan ali pa izvrševalec njegove previdnosti. Reference ostanejo iste kot v davni preteklosti, ko so vladarja imeli za boga, za božjega miljenca ali za najvišjega svečenika. Božja volja je bila tudi kraljeva.⁹ Zgledi pobožanjenj vodij iz novejših zgodovine so zgovorni sami zase. Garibaldija so imeli za svetnika, v Neaplju za drugega san Gennara. Škofje so Mussolinija veličali kot božjega poslanca; primerjali so ga s Frančiškom Asiškim in papežem Sikstom V. Na španskih kovancih za 5 pezeta iz leta 1957 izvemo, da je *Francisco Franco Caudillo de Espana por la G. de Dios*. K taki (pol)božji umestitvi mnogo prispeva tudi slavilna ikonografija in tirtejska umetnost nasploh; spomnimo se le upodobitev Napoleona Jacques-Louisa Davida. Vladimir Majakovski je v pesnitvah *Komsomolska* in *Vladimir Iljič Lenin* iz leta 1924 naravnost po božje veličal osebnost umrlega voditelja revolucije; ta naj bi tudi po smrti še živel *med svojimi*.¹⁰ L. N. Džrnazjan opozarja na (pol)božansko čaščenje Stalina: novi bog je jeklen, hladen in močan, podoben pogankegu maščevalnemu bogu, ki kaznuje. Glavna triada v pesmih, ki so ga povzdigovala, je *veliki, oče, sonce*. Japonski

⁷ L. N. Džrnazjan, *Kult in klečeplačstvo*, str. 1675.

⁸ R. Girardet, *ibid.*, str. 81-82.

⁹ V srednjeveški Srbiji so bili skoraj vsi vladarji po smrti avtomatično povzdignjeni v svetnike. Papež je iz povsem političnih razlogov v križarski vojni padlega kralja Ludvika IX. proglasil za svetnika (sveti).

¹⁰ Zgovoren je verz o Leninu iz druge pesnitve: Bogu ni novo, če mu pojo hozana.

¹¹ Robert N. Bellah, *Civilna religija v Ameriki*, str. 1664-1666.

cesar je šele po katastrofi v 2. svetovni vojni uradno priznal, da ni božanstvo.

Posebej učinkovite in žive so impregnacije z biblijsko mitologijo. Zgodovina pozna kar nekaj *bičev božjih* in *gospodarjev sveta v sedlu*, ki so motili evropski red in ustrahovali njegove ohranjevalce. Oliver Cromwell se je imel za Gideona (Sod 6, 7 in 8), neusmiljenega, a bogaboječega izvrševalca božje volje z ognjem in mečem; tudi drugače se je opiral na Staro zavezo. Mesijanski duhovnik Thomas Münzer iz nemškega kmečkega upora iz prvih desetletij "konfesionalnega" 15. stoletja se je podpisoval z *Gideonov meč*. Martin Luther se je prepoznal v apostolu Pavlu. Ko se je v drugi polovici 18. stoletja Parižanka Catherine Theot proglasila za novo Devico, je napovedala skorajšnji prihod *odrešenika*; to prerokovano vlogo so med revolucijo podtaknili Robespieru. Aleksander Blok je v revolucionarni pesnitvi iz 1918. *Dvanajst* opisoval dejanja dvanajstih

rdečih gardistov med ostanki starega režima; vodja teh novih apostolov – s krvavo zastavo v roki – je sam Jezus Kristus. Podobe iz sovjetske revolucije so prevzemale značilnosti svetopisemskih: Marx je nastopal kot Mojzes, Lenin kot Jezus, njuna izbrana dela pa kot Biblija. Tudi v civilni religiji ZDA je precej pomenljivih podobnosti med Ameriko kot obljubljeno deželo in Evropo kot Egiptom; G. Washington je kot od boga poslani Mojzes, A. Lincoln pa Jezus.¹¹ F. Tuđman je na eni izmed svojih tiskovnih konferenc izjavil, da bi *šel tudi v pekel v korist in za interese Hrvaške*. Vuk

Drašković je 1991. na nekem opozici-

jskem mitingu z govorniškega odra izzival nasprotnike, naj kar streljajo nanj; svoje pristaše pa rotil, naj z njimi nikar ne obračunajo, naj ga ne maščujejo. Rečeno z Renejem Girardom, njegova mučeniška smrt bi očistila v družbi nakopičeno nasilje, ga z morilskim kanaliziranjem nanj začasno ukinila. Zgleden primer kristološkega samožrtvovanja kot začetka nove ureditve. Takšno logiko je v implicitni obliki mogoče opaziti tudi v Hitlerjevi izjavi, ki je 1936. leta zbranim zatrdil – parafrazirajoč Jezusa – da *to, kar ste, ste skozi mene*.

Drugič: zanimivo je, kako jih poleg tesne zveze z bogom odlikuje tudi znanstveni um: prikazani so kot vrhunski misleci, znanstveniki, pronicljivi teoretiki in praktiki svojih idej. Vodja v sebi združuje borca, odrešenika in učitelja. Mussolinija so slavili kot misleca, glasbenika, pisca itn. Stalin je bil "doma" v lingvistiki. Kot teoretiki so "uspevali" tudi drugi socialistični

Mitologija, pogosto tudi ideologizirana, je kot koherenten sistem verovanja neukinljivi del vsake politike in družbene prakse. In to ne le, kot se rado poenostavljeno prikazuje, v totalitarnih režimih ali prehodnih obdobjih, ko so določene družbene predstave in situacije pritirane do absurdnih skrajnosti. V obeh primerih je le najbolj očitna.

voditelji, od Tita do Kim Il Sunga (njihove umotvore so povzela visokotiražna *Izbrana dela*). Dokaz, da niso izpustili peresa iz rok niti tedaj, ko so morali držati meč.

V antiki so Julija Cezarja imeli za *novega Dioniza* in *novega Aleksandra*. Tretja naveza je torej zgodovinska: voditelje povezujejo z največjimi osebnostmi nacionalne in tudi širše zgodovine. *Duceja* so primerjali s Cezarjem, Machiavellijem, Napoleonom, Garibaldijem, Mazzinijem in von Bismarckom. Etiopski cesar Haile Selasie naj bi bil potomec Menelika I., ki je bil sin starozaveznega kralja Judeje in Izraela Salomona. Bivši gruzinski predsednik Z. Gamsahurdija, tudi sam prej disident, si je želel, da bi ga imenovali *gruzinski Havel*. Novi voditelji radi privzemajo geste in podobe iz življenja svojih velikih zgodovinskih vzornikov. Znana je slika Lenina, kako nagovarja zbrane na strehi oklepne avtomobila; tudi B. Jelcin je v podobno zapletenem trenutku, 19. 8. 1991, na strehi blindiranega vozila obsodil pučiste iz Kremlja.

Pogoste so reminiscence na katero od velikih polpreteklih obdobij, torej ohranjanje toka tradicije. Krmilo oblasti naj bi zaupali zaslužnemu in popularnemu voditelju iz boljših časov. Stari junak naj bi umiril razmere in državo pripeljal tja, kamor je nekdanj že bila; ponovno naj bi ji dal stari lesk. Vrnil naj bi se *le pere fondateur*. Tako so Francozi ostarelega *tigra* Clemenceauja, ki je novembra 1917 prevzel krmilo vlade, imenovali *oče zmage*. Nemci so v weimarskem času, 1925., predsednika rajha, starega feldmaršala von Hindenburga, doživljali kot restavratorja predvojnega obdobja; v njem so videli nekakšnega nadomestnega cesarja. Podobno pri slavnem maršalu Petainu, junaku Verduna, ki je 1940. prevzel krmilo kolaboracionističnega režima v Vichyju; ali kasneje, 1958., pri de Gaullu. Zgovorne so njihove starosti: v novo pomlad svojega političnega življenja so vstopili pri 76., 77., 84. oz. 68. letih.

Imeli naj bi tudi skoraj neomejene duhovne in organizacijske sposobnosti. Franc Jožef je v svoji nostalgичni monarhični vnemi nosil naslove vseh svojih dežel.¹² Mussolini, *fondadore dell'Impero* je na vrhuncu svoje moči združeval devet najvišjih državnih funkcij.¹³ Hitlerja so imeli za čudodelca in vojaškega genija. Voditelj si zasluži nov naziv, kakršnega ni nosil še nihče v zgodovini; odtod *Fuhrer*, *Duce*, *Caudillo*, *Conducator*, *Poglavnik*, *Vožd* itn. Postane tovariš *Jekleni*, *železni kancler* ali – primer iz novejšega časa – *železna lady*. Zanimivo je, kako jih upodablja oficialna umetnost (slikarstvo, film, književnost, slavlilne pesmi): vsi so stalno med ljudmi – izolirani, a pristopni; nedotakljivi, a predani ljudstvu; prvi med enakimi. Totalitarizem goji prepoznavno ikonografijo. Novi Ubuji radi nosijo uniforme, celo viteške oklepe. Upodobljeni so na konjih, z meči in praporji v rokah ali v letalih. Priljubljeni motivi so

¹² Bil je cesar Avstrije, kralj Madžarske, Češke, Dalmacije, Hrvaške, Slavonije, Galicije in Ilirije, nadvojvoda toskanski in krakovski, vojvoda luksemburški, salzburški, bukovinski, štajerski, koroški, kranjski in veliki knez transilvanski.

¹³ Zoran Đ. Slavujević, **Savremeni politički mit**, opomba na strani 99. Bil je predsednik vlade, vodja stranke, šef nacionalnega sveta korporacij, notranji minister, minister za kolonije, minister kopenske vojske, minister vojne mornarice, minister vojnega letalstva in minister za propagando.

¹⁴ R. Girardet, *ibid.*, str. 78.

tehnika, mladost in šport; fascinacija nad močjo in hitrostjo; industrijo, vojaško tehniko in pompozni stavbami.

Skupna lastnost velikih totalitarnih režimov je bilo izkoriščanje "bonusa novega": zavračali so dotedanje in sočasne že uveljavljene načine političnega sistema. Drugače rečeno, ukinili so politiko. Franco je vzpostavil diktatorsko oblast z izgovorom, da so *Španci siti politike*; v nacizmu so zahodni demokraciji zoperstavljali *germansko*; fašisti so uvajali *korporativni parlament*. Pogosto pa so politiko poistovetili z voditeljevo usodo.

Naslednja je torej obsceno izenačevanje družbenega, nacionalnega, strankarskega z osebnim. V mitu *l'etat, c'est moi!* je vse eno. Napoleon III. se je po uvedbi diktature dal oklicati za francoskega cesarja s pretvezo, da s tem izraža *voljo naroda*. Skozi Hitlerjeva usta naj bi govorile želje vseh Nemcev. Dežurno geslo je bilo *en narod, ena država in en vodja (Führerstaat)*. Tudi pri de Gaulleu je prišlo do procesa identifikacije osebne in kolektivne usode (*njegova usoda je tudi usoda Francije*¹⁴). Zgovorno je enačenje, ki si ga je privoščil F. Tuđman, da je njegova usoda usoda HDZ in Hrvaške nasploh. Tudi drugače ga imajo za nosilca prav vseh hrvaških teženj, ki so se uresničile, posebej tistih po svobodi. Podobno je veljalo tudi za voditelja "avtonomne pokrajine Zahodna Bosna" F. Abdića, znanega kot *Babo*. Ime ustanovitelja ali zaslužnega voditelja je simbolno geslo, pečat, vtisnjen njegovemu stvarstvu: državi (*Bolivija, Pennsylvania, Rodezija*), organizacijam (*Hitlerjugend*) in ulicam; nagradam, donacijam in odlikovanjem. Prav tako pa tudi mestom, ki tako zares postanejo *mesta-heroji*: *Titovo Velenje, Užice, Korenica, Titograd, Stalingrad, Sankt Petersburg/Leningrad, Kirov, Sverdlovsk; Washington; Hošiminh* itn.

Vodjo spremlja skupina izbranih, ki tudi poznajo pravilno pot in izpolnjujejo njegove neronistične ambicije. Če uporabimo Dumezilovo klasifikacijo *družbenih in kozmičnih funkcij*: voljo *Velikega svečenika* politične religije, kateri sledijo *Delavci*, izvršujejo *Vojščaki*, njegova podaljšana roka, stisnjena v jekleno pest. Nacisti so govorili o *rasni higieni* in pogosto uporabljali metaforo o *mrčesu* ali o *mikrobih*, ki jih je treba izkoreniniti. Njihovo vodilo je postal politični in rasni boj na življenje in smrt. Pripadnost in "zgodovinska naloga" opravičita vsakršen mandat; borci so le nema in gluha orodja, izvrševalci načrta, ki se mora dogoditi. Uporabljajo t. i. metodo vakcine: potrebno je majhno zlo, da bi bilo skupini prihranjeno večje. V mitologiji totalitarizma nastopajo takšne stranke in njihovi borbeni odredi, ki "čistijo" zdravo družbeno telo, ki ločujejo pravične od prekletih. Dobijo zgovorna imena, npr. *Močne roke* (predhodniki nacistične SA), *jurišniki, eskadroni smrti*. Totalitarna oblast je obsedena s *čiščenjem*: v času francoske revolucije so najbolj zagrizeni *prečiščevali* svoje vrste (t. i. *epuration*); to je postalo zgled za kasnejše *Stalinove*

Carlo Barbieri:
Usmrtitev Cesara Battista

čistke. Metafora se ohrani tudi v *mitologiji reda*: razkrinkavanje korupcije v največjih italijanskih strankah, ki je doseglo vrhunec pred zadnjimi parlamentarnimi volitvami, je dobilo ime akcija *Čiste roke* (podobno tudi na Poljskem).

Trenutna ideologija pragmatično povzema, prilagaja ali zavrača tako stara mitska izročila kot ugotovitve sodobne znanosti. Na ta način je v nacistični Nemčiji – mimo prepričljivih argumentacij o enotni biogenetski osnovi človeških ras – nastala zgodba o *Herrenvolk*, o njegovi biološki predestiniranosti za nujno zgodovinsko nalogo. Med arijce, raso s posebno kulturno obvezo, so šteli Aleksandra Velikega, Cezarja, Marca Pola, Rogerja Bacona, Giotta, da Vincija, Galileia, Voltaira, Kanta, Goetheja, Galvanija in Watta. Nacisti so iznašli *nemško matematično* in *arijsko fiziko*. Še več, ideologija lahko znanosti eksplicitno in zavestno oporeka. Mussolini je npr. svoj mit direktno zoperstavil resnici.¹⁵ Nemški minister za vzgojo in izobraževanje je 1933. leta profesorje podučil, da ni treba ugotavljati, kaj je res, *ampak če je v smislu nacionalsocialistične revolucije*.

Mitski relief totalitarizma se spogleduje s slavnimi, velikimi zgodbami iz zgodnejših časov. V komunistični Kitajski sta taka dogodka jeseni 1927. zatrta *vstaja žetve* in *dolgi pohod* v letih 1934-1935. Mitologija nacizma je poleg zgodb o *udarcu v hrbet židovsko-socialdemokratske zarote* 1918. leta, o *novi Evropi, življenjskem prostoru na vzhodu*, podvigih princa Evgena Savojskega svojim potrebam prilagodila še stari mit o Nibelungih.

¹⁵ "Mi smo ustvarili svoj mit. Mit je vera, je strast. Zanj ni potrebno, da bi bil resničen. Resničen je na osnovi dejstva, da je dober, da je up, da je pogum. Naš mit je Nacija, naš mit je moč Nacije! In temu mitu, njegovi moči, ki jo želimo popolnoma uresničiti, podrejamo vse drugo!" je izjavil pred pohodom na Rim 1922. leta.

Izvirnik te junaške pesnitve je nastajal med 7. in 8. stoletjem, v visokem srednjem veku pa je dobila enovito podobo, prežeto z viteškim duhom, vdanostjo prijateljev in tožbo za padlimi junaki. Ti motivi so v času nacizma doživeli številne upodobitve.

Prepoznavna značilnost mitologije totalitarizma je mesijanska vizija, gluha zazrtost v obljubljeni prihodnosti, joachimovski mit o neizbežni tretji dobi. Socialistični projekt naj bi se nepreklicno zaključil v komunizmu (spomnimo se le plakata, na katerem Lenin in Stalin obljubljata *Vstopna postaja: socializem – izstopna postaja: komunizem!*). V frankistični Španiji so napovedovali *čisto krščanstvo*. V nacistični mitologiji naj bi *arijska rasa* – potem ko bi postopoma iztrebila druge – zavladata svetu.

3. NOVI MOLOHI (Mitologija nacionalizma)

Tak način razmišljanja implicira edinost in urejenost naroda v terminih univerzalnega kozmičnega reda, kot v religijah. Pri vseh teh totalitarističnih podjetjih je bila glavna skrb namenjena iskanju (izgubljene) enotnosti osebnega in skupinskega (državnega, družbenega, političnega, nacionalnega ali pa vsega skupaj). M. Barres je tako predlagal formulo *socializacije duš*, torej restrukturacijo psihičnega in obenem družbenega. Še dlje segajo cilji fašistične in nacistične ideologizirane mitologije: *država je vse, človek ni nič*, je zatrjeval Duce; A. Rocco, ideolog stranke, pa je bil prepričan, da je posameznik le sredstvo uresničevanja nacionalnih ciljev. Življenje posameznika mora biti načrtovano in usklajeno s skupnostnim: odtod organizacije za vse starosti, sloje in oba spola državljanov: v fašistični Italiji *Balilla*, *Figli della Lupa*, *Giovane Italiane* in *Dopolavoro*, v nacistični Nemčiji pa so v projektu *podružbljanja ljudi* nastali npr. *Jungvolk*, *Hitlerjugend* in *Nemško ženstvo*. Podobne zglede lahko najdemo tudi v nekdanjih realsocialističnih sistemih.

Odličnost naroda se je pri nekaterih in sčasoma – a ne popolnoma – otrsela božje utemeljenosti, *izvoljenosti*; zamenjala jo je "naravna". Tako obstaja kar nekaj narodov in držav, ki se imajo v nacionalnih mitologijah za *izbrane*, *predestinirane* z božjo voljo: Židje, Rusi (*edini narod bogonosec*), Američani (pisatelj Melville je trdil, da *smo Američani poseben, izbran narod*, *Izrael našega časa*), Srbi in Angleži. Slednji so celo poudarjali težko *breme belega moža* in civilizacijsko poslanstvo, ki jim je bilo zaupano s kolonialnimi osvajanji. Izhodišče mnogih nacionalnih mitologij je božje poreklo svojega naroda in države. Francozi naj bi nastali z maziljenjem njihovega utemeljitelja, *očeta francoske nacije* Klodovika I. Merovinga, sv. Clovisa, preko goloba, ki naj bi priletel naravnost iz nebes.

Ohranili pa da so se zato, ker se je nacionalni mučenici Ivani Orleanski javil “božji glas”. Tudi fašistična mitologija pozna “božansko” utemeljenost naroda. Drugi posežejo po biblijski terminologiji: stara Jugoslavija je bila domovina *troedinega* naroda Srbov, Hrvatov in Slovencev; Hitlerjev rajh pa da je bil *tretji* (po joachimovskem zgledu) in *tisočletni* (*Razodetje*).

Francosko nacijo naj bi zamejeval že obstoječi, “naravni” okvir, geografske ločnice v obliki šestero- ali osmerokotnika (razen proti severovzhodu, torej v zgodovinsko problematičnih Alzaciji in Loreni); in skladna notranja geografska sestava. Nemci take “naravne” meje ne poznajo, kar je postalo dober alibi za politiko osvajanja vzhoda in jugovzhoda. Nastane cela mitologija meje, ki združuje in varuje okoli ognjišč zbrano skupnost in ki jih ločuje od ogrožujočih nestvorov *tam izza*. Na ta ali oni način povzdignjen narod – novi *sacrum* – se vsem drugim narodom predstavlja kot arhetip, njihova ikona.

Zgodovinar J. Michelet je Francijo povečal v *nation type, nation symbole* oz. *nation exemplaire*. Tudi npr.

Slovenija naj bi *imela vse*, kot to izdaja stari socialistični grb (ali tisti nad vhodnimi vrati v Plečnikovo NUK): gore, rodovitno prst in morje – seveda pod sijočo zvezdo. “Naravna” izbranost določenega naroda ohrani vse prepoznavne značilnosti “božanske”. Nacistična ideja o *Volku* presega “zemeljsko” pojmovanje naroda: njeno argumentiranje je povsem v polju metafizičnega. Šlo naj bi za mistično enost naroda z njegovo “naravo”, “kozmosom”, “tlemi”; imel naj bi kolektivno dušo in rasno določenost, ki izhaja iz bioloških kvalitete; to naj bi bila podlaga arijsko-nordijske rase. *Volksisch* gibanje je poudarjalo izjemne karakteristike germanskega ljudstva, *teutonske krvi*. Kot zgodovinska podlaga je njegovim zagovornikom služila Tacitova *Germania*.

Naslednja “večnostna” opredelitev naroda je zgodovinska. Dežurni mitografi, poeti narodobudnih pravljič, skušajo rojstno uro svojega naroda pomakniti čimdlje v preteklost in tako upravičiti svojo dolgovečno samoniklost, “zgodovinske” predprave in zahteve. Gre za igro *kdo je bil prej*. Tako naj bi bili Albanci direktni potomci Ilirov, balkanskih staroselcev; dejansko pa so nastali iz ostankov neromaniziranega paleobalkanskega prebivalstva, med katerimi so imeli močan delež Iliri in Dardan-ci.¹⁶ Švicarji mitologizirajo nastanek svoje države iz 1291. (*večna zveza*).

¹⁶ Ignacij Voje, *Nemirni Balkan*, str. 35-37.

¹⁷ M. Matič, *ibid.*, str. 273.

Novi voditelji radi privzemajo geste in podobe iz življenja svojih velikih zgodovinskih vzornikov. Znana je slika Lenina, kako nagovarja zbrane na strehi oklepnega avtomobila; tudi B. Jelcin je v podobno zapletenem trenutku, 19. 8. 1991, na strehi blindiranega vozila obsodil pučiste iz Kremlja.

Gavril Gorelov: Maksim Gorki

Eno tipičnejših obeležij novega veka je oboževanje države, njeno povzdigovanje na mitski *pedestal*. Prejšnjo srednjeveško človekovo identifikacijo, ki je bila primarno religijska (najprej je vsak bil kristjan), zamenja nacionalna. Človek postane predvsem pripadnik svoje države: vernika izpodrine državljan. Proces sekularizacije je

eden najvažnejših tokov promocije *nacije* kot nove politične skupnosti in novega mitiziranega absoluta človekove pripadnosti.¹⁷ Na ta način je postopno ugašala politična moč religije in cerkvenih organizacij. Konsekventno je prihajalo do poenotenja oz. niveliziranja vseh drugih razlik (regionalnih, religijskih, jezikovnih, etničnih...) znotraj meja države. Nova nacionalna mitologija postane legitimacijsko vezivo nacionalne države. Predstavlja se kot zastopnica splošnega interesa, volje vseh, in namerno zanemarja prejšnje razlike. Kljub temu pa moramo ugotoviti, da so prav prej omenjene specifičnosti postale njen integralni del. M. Matić trdi, da je prihajalo do procesa *nacionalizacije* družbe različno hitro: najprej v Angliji, že v 14. stoletju (čeprav je cerkev ohranila svoj "državni" položaj do danes), v Franciji po revoluciji 1789.; drugod po Evropi pa šele v 19. in 20. stoletju. Cela paleta sodobnikov tega procesa ga je utemeljevala na različne načine: filozofa von Herder in Fichte sta v nacijah videla del božjega plana. Prvi je govoril o *nacionalnem karakterju* in o tem, da ima vsak narod *svojo dušo, narodni duh (Volkgeist)*, po kateri ga lahko prepoznamo; drugi pa je zatrjeval, da narod *postane narod z vojno in s skupnim bojem*. Nacionalna država naj bi ustrezala človekovi naravi (Hobbes, Rousseau, A. Smith). E. Burke je narod označil za naravnost večno kategorijo.

Nova mistična tvorba, *mi*-skupina, ki združuje občestvo posvečenih, je torej nacionalna država. Željeno notranjo povezanost simbolizirajo značilne besede, kot *Združene države, Združeno kraljestvo, Sovjetska zveza* ipd. Integracijski faktor nacije in države postane civilna religija, ki pa mora zadostiti trem zahtevam: da jo lahko sprejmejo vsi, ne glede na konfe-

¹⁸ M. Kerševan, *Religija i (dez)integracijski procesi u Jugoslaviji*, str. 24. Primerjaj tudi R. N. Bellah, *ibid.*, in N. Dugandžija, *ibid.*, str. 129-169.

¹⁹ Npr. *rodna gruda, naravno bogastvo, gozdovi, polja in reke, gorski vršaci in obale; zgradbe, spomeniki preteklosti, prometne žile, meje; znanstveni dosežki, tehnične pridobitve, vojaška sila.*

sionalne razlike; da religiozno utemelji narod; da ima posebno podporo družbenih in državnih ustanov.¹⁸ Takšna deifikacija države in naroda je neke vrste laični mysticism oz. sakralizirani pozitivizem (R. Girardet). Svetost pridobi tudi vse, na čemer ta skupnost materialno temelji.¹⁹ Mit se "materializira": v tavto-loškem krogu mit sakralizira materijo, ta pa potem dokazuje upravičenost mita.

Človekova identifikacija z usodo naroda oz. nacionalne države postane "primarnejša" od prejšnje zavezanosti krščanskemu občestvu. *Narodna pripadnost* je pripisan, ne pa pridobljen status; človek jo dobi že z rojstvom – in ne šele s kasnejšim obredom (krstom, posvetitvijo). Drugače rečeno, potreben je le *po*-rod, da je posameznik že del tistega, kar se imenuje *na*-rod. Na posebnih oltarjih, ki so jih v času francoske revolucije nameravali postaviti v vsaki občini, bi moralo biti zapisano: *Državljan se rodi, živi in umre za domovino*.

Tudi v novem veku so države, določena politična gibanja ali stranke svojim odločitvam ali strategijam pogosto (po)iskala božjo legitimnost. Znanih je nekaj *svetih zvez* (npr. *Sveta liga* Avstrije, Poljske in Beneške republike 1684., *Sveta aliansa* avstrijskega, ruskega in pruskega vladarja 1815.). Nemški cesar Viljem II. je 1889. zatrjeval, da so nauki socialnih demokratov *božjim postavam nasprotni*. Naslov himne kraljevine Jugoslavije je bil *Bože pravde*. Za japonsko cesarsko hišo je veljalo, da njeno poreklo in politična moč izvirata naravnost od boginje sonca Amaterasu; ta naj bi namreč za vladarja zemlje poslala svojega vnuka. Podobno je carska rodbina v Rusiji utelešala tudi versko oblast do prevratnega 1917. Nacisti so trdili, da je bog z njimi (*Gott mit uns*). Konec petdesetih let je v vlado tedanje Španije – v razmerah razrahljane *modre* diktature – prvič vstopilo religiozno-politično gibanje tehnokratske usmeritve z mesijanističnim imenom *Opus Dei* (*Božje delo*). J. F. Kennedy je v svoji nastopni poslanici 1961. leta napovedal, *da mora biti tu, na Zemlji, božje delo sad naših naporov*. Zavezovanje bogu je nasploh pogosta stalnica nagovorov ob sprejemu najvišjih državnih dolžnosti. Predsednik srbske paradržave na Hrvaškem G. Hadžić je svojo zaprisego pred skupščino začel z *Zaklinjem se svemogućim Bogom da ću...* V legitimiranju nove ureditve skušajo njeni nosilci z razglašanjem njene brez- oz. zunajčasovnosti prikriti njen skorajšnji nastanek.

Odnosi med novimi političnimi mitologijami in obstoječo cerkveno organizacijo ter (prevladujočo) religijo so (bili) precej različni. V prvih letih revolucije v Franciji je obstajala močna težnja, pravo gibanje razkristjanjevanja: stara verovanja in kulte so njegovi protagonisti zamenjevali z novimi. Katoliška cerkev je imela veliko vlogo pri ohranjanju fašističnega režima²⁰ in frankizma. Med Hitlerjem in protestantsko cerkvijo pa je prišlo

²⁰ Z. Đ. Slavujević, *ibid.*, str. 103.

²¹ M. Matič, *ibid.*, str. 225.

do spora prav zaradi konkurence glede duhovne oblasti nad množicami.²¹ Na Cipru je bil za predsednika države 1968. izvoljen tamkajšnji nadškof grške pravoslavne cerkve Makarios III. V islamskem svetu sta vera in boj za *boga* ključna elementa nove fundamentalistične religiozne/politične mitologije. Zanimiva je situacija na Poljskem: katoliška cerkev je v vsej novejši zgodovini pomembno sodelovala v boju z močnimi sosedi in pri krepitvi narodne zavesti. Po padcu komunizma pa si prizadeva stopiti na prizorišče kot politična sila, zlasti s sklicevanjem na moralno prenavo in pretekle zasluge. Na Balkanu je bila religija vseskozi prepoznaven dejavnik nacionalnega povezovanja, v posameznih zaostrenih obdobjih celo *sredstvo za prisilno nacionalno enotnost* (M. Kerševan). Imela je narodno-budno funkcijo. Zglede lahko najdemo v nacionalnih uporih in osvajalnih/osvobodilnih vojnah; žalostna vrhunca sta seveda obdobji iz druge svetovne vojne in še potekajoči spopadi na teh tleh. Hrvati se imajo za prve Slované, ki so izgovorili ime *Kristus*. Zagrebški škof Strossmayer iz 2. polovice prejšnjega

stoletja je zatrjeval, da pomeni *služiti narodu služiti Bogu*; obenem pa je opozarjal na nevarnost italijanskega nacionalizma, ki da je na prsih rimske cerkve. V sporu med bosanskimi in "matičnimi" Srbi glede mirovnega načrta za BiH poleti 1994 se je Srbska pravoslavna cerkev kot ustanova *vseh Srbov* povsem postavila na stran prvih; torej proti uradni beograjski liniji.

Dežurni mitografi, poeti narodobudnih pravljic, skušajo rojstno uro svojega naroda pomakniti čimdlje v preteklost in tako upravičiti svojo dolgovečno samoniklost, "zgodovinske" predprave in zahteve. Gre za igro kdo je bil prej.

4. PRIHODNOST PRETEKLOSTI (Mitologija prehoda)

Stari mit je tisti latentni potencial, na katerega se lahko skupnost vedno zanese. Posebej v težavnih razmerah deluje kot luč v temi, *lux in tenebris*. Obdobje prehoda v novo družbeno stanje je obenem posledica in vzrok mitskega zaje-manja stvarnosti in se navezuje na prej opisano mitologijo rešitelja. Ni le enostavni rezultat nakopičene napetosti, ampak to – preko različnih medijev vplivanja – tudi povzroča. Obrazec je pri vseh tranzicijah enak: mračna doba preganjanja in stiske zahteva spremembo. Novi vodja ali stranka mora storiti, kar zahteva *klic krvi, etnične meje, civilizacijsko poslanstvo, razredni cilj, odprti grobovi, nacionalni interes, zakon zgodovine* ali *božja volja*: privesti svoje varovance v željeno in zahtevano novo stopnjo. *Back to the future: kraljestvo teme* nadomesti "nova stara" idila, obnovljena zlata doba.

Toda še pred tem je v tej mitologiji zapisana pravilna pot: odpovedovanje, žrtvovanje, smrtni boj, v katerem se bo skupnost odrešila, prenovila, izčistila (*preživeli bodo le pravični in najmočnejši*), nabrala moči za življenje v zmagi. Najbolj zaostreni obliki mitologije prehoda sta mitologiji revolucije in vojne.

Poudarjam, *skupnost*: bajeslovna zavest je – še posebej v dobi prehoda – organicistična. Družbo, državo, narod, stranko, vodjo in pogosto tudi cerkev pojmuje korporativno, kot družino ali usklajeni organizem, v katerem vsak ud, vsak del pozna svojo nalogo; družji jih utelešeni in upodobljeni um, glava telesa. Izven te harmonične, brezhibne povezanosti naj bi bili deli nesposobni samostojnega preživetja, posebej zaradi vedno ogrožajočih sosedov. Simbol takšne željene enotnosti (snop s sekiro) je italijanski *fascio* (prilagojeni *fascies*, znamenje vrhovne oblasti starega Rima). Spomnimo se grba nekdanje ZSSR, avnojske Jugoslavije (zubljji posameznih plamenic se združijo v skupen ogenj) ali grbov njenih republik (povezano žitno klasje ali listje kake druge kulturne rastline se nagiba k petokraki). Mit o naciji kot organski enotnosti je izvrsten alibi totalitarni državi.²² Tudi na gospodarskem področju: tako nacizem kot fašizem sta poznala takšne krovne organizacije (konfederacija nemške industrije oz. nacionalni svet korporacij). Po podobni logiki naj bi delovala tudi *dogovorna ekonomija* v socializmu.

Edinole v okope zbita skupnost – seveda pod komando nezmotljivega vodstva – naj bi bila sposobna preživeti vse skrite pasti prehodnega obdobja. Vrhovna oblast mora biti enodušna; odtod tudi težnja po brisanju vseh delitev znotraj nje (posvetna/cerkvena). Že Rousseau (oblikovanje *civilne religije*) in Hobbes (*treba je povezati dve orlovi glavi*) sta izpostavljala nevzdržnost delitve. Podobnega mnenja sta bila tudi Saint-Simon (iskal je harmonijo med materialnimi in duhovnimi močmi) in Comte (iskal je novo, moderno duhovno moč).²³ V ozadju teh željenih scenarijev prihodnosti lahko zasledimo nostalgijo po izgubljeni enotnosti oblasti, npr. v obliki cezaropapizma, in po neki novi zvezi med sferama verovanja in vednosti po sholastičnem vzoru. V nekaterih drugih okoljih, npr. v pravoslavni Rusiji, Turčiji ali na Japonskem sta avtoriteti ostali povezani še v 20. stoletju.

Arhetip mita prehoda je sam *prehod* čez tisto mejo, ki najbolj radikalno fizično ločuje življenje na zemeljski površini: čez vodo. Zgleda iz biblijske mitologije (prehod čez Rdeče morje) in antične zgodovine (Cezarjevo prečkanje Rubikona) postaneta referenci novoveškimi tranzicijam. Ameriški naseljenci so začeli znova *v novem Kanaanu* po prejadranem Atlantiku. Kasneje, v ameriški revoluciji, je bil tak dogodek Washingtonov prehod reke Delaware; v mitologiji jugoslovanske NOB pa

²² Z. Đ. Slavujević, *ibid.*, str. 97.

²³ R. Girardet trdi, da so želeli ustvariti nekakšno moralno teologijo politike. Glej str. 144-154.

²⁴ V knjigi *The Rhetoric of Religion*.

²⁵ Glej tudi M. Matič, *ibid.*, str. 163.

rešitve čez Neretvo in Sutjesko. Slovencem reki *Kolpa* in *Sotla* predstavljata več kot le geografsko ločnico z *jugom*, Balkanom; pomenljivo je, da *Dragonja* take konotacije nima.

Vsaka bolj ali manj korenita politična in družbena sprememba predružači tudi jezik, način komuniciranja, skozi katerega nastaja nova (mitska) konceptualizacija obstoječega. Znani so primeri uporabe novoreka ali posameznih neologizmov, skovank, žargona, birokratskega ali tehnicističnega jezika, okrajšav in ozaljšav ter uporabe mrtvih jezikov. Znotraj političnih govorov pa se pojavijo novi simboli, parole, parabole, programske sintagme, drugačen ton, grandomanski izmisleki ipd. Rečeno z metodološkim principom analogij K. Burka²⁴, *besede* kažejo na *Besedo, dejanja* so utemeljena z *Dejanjem*, dogajanja z *Dogodkom*. Nacistični govori so tako izključevali pogojnik in uporabljali le povedni in velelni naklon: nikoli zahteve ali upa,²⁵ vedno le obljubo in afirmacijo. Goebbels je, misleč na Lenina in Mussolinija, priznal, da so bili le veliki govorniki sposobni ustvariti boljše vizem in fašizem. V vojnem besednjaku je pogosto govorjenje o rešilnem *tajnem orožju*, zadnjem, toda odločilnem adutu v tej igri moči. Tako je bilo npr. v zadnjih letih 2. svetovne vojne v Nemčiji (*V1* in *V2*); z njim grozi tudi vodja upornih bosanskih Srbov Karadžić (skrivnostni *protiletalski ščit*). *Kamikaze, božanski veter*, naj bi Japoncem – tako kot tajfun, ki je potopil invazijsko mongolsko ladjevje v 13. stoletju – 1944. in 1945. leta prinesli zmagoviti preobrat.

Novi časi, novo olje, poučuje sodobne Slovence neko reklamno sporočilo. Mitologija prehoda je zavezana magičnemu pridevniku *novi*: *novi* vek, *novi* svetovni red, *nova* ekonomska politika v Sovjetski zvezi v dvajsetih letih, *New Deal*; *nova* estetika, umetnost in kultura. Angleški priseljenci so svojo kolonizacijo doživljali kot *sveti eksperiment*. V *novem* svetu je šlo za nov začetek tistih, ki so se naveličali iztrošenosti in izprijenosti starega (*New York, England, Orleans, Zealand, Nova Lisboa, Novaja Zemlja*). Ali *nova* Jugoslavija (*Nova Gorica*), v kateri naj bi v *novem* času presegli nasprotja in položaj *stare*.

Toda novost v mitski zavesti ni nikoli sama: vedno jo krepijo sentimentalne aluzije na *age d'or*, razcvet narodove enodušnosti, zapravljenost plemenitosti in razigranega sozvočja *starih dobrih časov*, ki si jih prizadeva obnoviti. Odtod nostalgija po npr. *stari* monarhični Franciji (*Ancien Regime*), preden so jo pretresli modernizacijski valovi; ali po *stari* Srbiji, izgubljeni zibelki srbstva, najprej po zmagi Turkov in potem še po *veliki selitvi*. Srednjeevropejci sanjajo o svoji zlati dobi *fin-de-siecla*, ki je nepreklicno mimo. Nekateri zgledi segajo še dlje v preteklost, npr. do Šparte, rimske republike ali viteških časov in klene fevdalne urejenosti srednjega veka. Pri navajanju in sakraliziranju takšnih slavnihih referenc se popolnoma

izgubi smisel za kronološko sosledje dogajanj. Zgled se prelevi v zunajčasovni in zato potencialno ponovljivi izgubljeni raj. Vsak mit o zlati dobi pa se zaključi na enak način: z mitom o *Velikem povratku* tega časa, o povrnitvi tega blaženega obdobja narodove zgodovine, v vsem svojem sijaju.

Gavril Gorelov: Stalin

Nujni del mitologije prehoda je tudi smiselno nadgrajevanje pretekle zgodovine. Izposojanje zgledov razblini tranzicijsko meglo. Nove politične tvorbe postanejo samoumevne naslednice svojih prednic, nacionalna zavest pa najde potrditev v starih vzorih. Antični Rimljani so se radi navezovali na Trojance. Francozi so v razburljivem času na prelomu 18. stoletja iskali svoje vzore v Šparti, pri Trojancih, rimski republiki in potem cesarstvu; revolucija 1848. pa v tisti iz leta 1789. Moskva naj bi bila novi in zadnji, *tretji Rim*, saj *četrtga ne bo nikoli*. *Grški načrt* Katarine Velike iz 80. let 18. stoletja je poleg izгона Turkov iz Evrope predvideval tudi rekonstruiranje bizantinskega imperija z ruskim vladarjem na prestolu.²⁶ M. Eliade piše, kako so se romunski intelektualci iz 18. in 19. stoletja – zaradi zavesti o latinskem jeziku – imeli za potomce Rimljanov; Madžari pa so zavest o svoji plemenitosti in zgodovinski misiji našli v mitu o poreklu Hunorja in Magorja v herojski sagi o Arpadu.²⁷ Teroristična IRA v svojem manifestu iz 1971. leta odkrito priznava, da črpa izkušnje in inspiracijo *iz prvobitne irske tradicije*. V irskokatoliškem izročilu še vedno živi stari keltski mit o junaškem Cu Chulainnu, ki na koncu tragično umre: nenazadnje je upodobljen v kipu v spomin upornikom iz vstaje 1916. v Dublinu. Nacisti so razdelili nemško zgodovino na tri rajhe: prvi od 962. do 1806. leta; drugi, pod prusko dinastijo Hohenzollern, je trajal od 1871 do 1918; Hitlerjev, začeni 1933. leta, pa naj bi trajal 1000 let. Mussolini je na enak način “obnovil” rimski imperij; Rim je namreč *večno mesto*. Del vladajočega diskurza pri naših južnih sosedih je tudi *vječna Hrvatska*.

Naslednja značilnost mitologije prehoda je obsedenost z zaroto nasprotnikov. Ponavadi gre za klavrne, a najbolj zakrknjene ostanke premaganega režima, za reakcionarje, ki

²⁶ B. Jezernik, *ibid.*, str. 200. Eden njenih vmukov je bil celo krščen za Konstantina, grška guvernantna pa ga je učila grščine.

²⁷ Mircea Eliade, *Mit i zbilja*, str. 163-164.

²⁸ *Okoli revolucije se je gnetlo sovražnih in sumljivih pittovcev, izstradovalcev, zalogarjev, puntarjev, bodalarjev, alarmistov, kontrarevolucionarnih aristokratov, rojalistov, rdečih pet, klavcev, ustrahovalcev, vitezov iz Koblenza idr.*

²⁹ R. Girardet, *ibid.*, str. 31.

želijo ponovno vzpostaviti svojo mračno oblast, preteklo stanje. In to na vse načine, tudi z najbolj umazanimi sredstvi. Zanimivo je, kakšne razsežnosti pridobijo npr. podobe in nakane tajnih policij ali obveščevalnih služb prejšnjih režimov v mitskem imaginariju novih: ti kot da se nočejo naveličati zgodb o njihovi pretkanosti in ogrožajoči konspiraciji. Postanejo dežurni krivci za aktualne probleme in primerno sredstvo ožigovanja političnih nasprotnikov: spomnimo se le povojne obsedenosti z *gestapovskimi agenti* ali "nevarnosti", ki jo postsocialističnim družbam pomenijo stare strukture (*Securitate, Stasi, udbomafija* ipd.). Prebarvani *možje sence* postanejo vladarji *kraljestva teme*. Sprovocirani strah pred *hugenotsko zaroto* zoper kralja in dvor je sprožil krvave pokole v *šentjernejski noči* 1572. leta. Med francosko revolucijo so nosilce starega režima obtoževali *zarote s kruhom*, povezav z razbojniki in zunanjimi sovražniki.²⁸ Eden od vrhuncev je bil znani *veliki strah* med 20. 7. in 6. 8. 1789. leta. Francijo so v zadnjih dvesto letih pretresale tri *velike zarote*: jezuitska, židovska in prostožidarska.²⁹ Na Kitajskem so konec 70. let glasno obračunali z *bando štirih*. V Srbiji so poleti 1994. opazili pravo poplavo različnih prerokovalcev in napovedovalcev prihodnosti, čarovnikov in izganjalcev hudiča; med drugim so ti pojasnjevali tudi *mehanizem svetovne zarote proti Srbiji*. Spopad z zaroto pridobi razsežnosti bajeslovnega boja s pošastjo: brezobzirno, brez kompromisov, do konca. Za izkoreninjenje te mračne organizacije so dovoljena vsa sredstva. Ta boj se nikoli ne konča: le tako lahko ohranja skupnost v nenehni napetosti, ki "zahteva" odločno ravnanje, brezpogojno podreditev politiki oblasti, ki *že ve, kaj dela*.

Obdobje krize je vzrok in obenem posledica različnih govoric, sumničenj, napovedi in scenarijev, ki pridobivajo nekatere mitske razsežnosti. Izzvane razmere in dramtizirane okoliščine potem "samoumevno" narekujejo potek dogodkov, strategije njihovega preseganja. Ključ rešitve naj bi bil pri vladajoči garnituri, torej tisti, ki je situacijo zaostila. Drugače rečeno: oblast rešuje tisto, kar je sama zapletla. Prav v aktu preloma naj bi se izkazala njena moč in potrdilo, upravičilo zaupanja ljudi vanjo. V tem smislu lahko razumemo v postjugoslovanskih republikah pogosto ponavljan rek *Pri prelasku rijeke konji se ne mijenjaju*. Režim na oblasti torej generira krizo, ki potrjuje njegovo legitimnost: gre za staro münchhausensko prakso podeljevanja predpostavk lastne legitimnosti.

Najširši razmah pa tudi v mitologiji prehoda zavzamejo prav zgodovinski zgledi in osebnosti. Praviloma nastopajo v parih: epizode in junake iz politične in vojaške zgodovine spremljajo dogodki in osebe iz kulturnega in znanstvenega življenja. Bojevniku stoji tesno ob strani kulturnik. Npr. ob L. Kossuthu, ki je 1848. in 1849. vodil boj za neodvisno Madžarsko, med

vstajo ubiti pesnik S. Petöfi. Indikativna je situacija v Ukrajini, kjer sta bila na eni strani izmenično povzdigovana dva junaka: hetman I. B. Hmelnycki, ki je sredi 17. stoletja postavil svojo deželo pod oblast ruskega carja, in kasneje hetman I. S. Mazepa, ki je skušal doseči samostojnost svoje dežele. Simbol ukrajinske kulture pa postane od prve polovice 19. stoletja domoljubni pesnik T. Ševčenko. V Makedoniji se sposobnemu carju Samuelu pridružujejo prosvetitelji Ciril in Metod in kasneje Kliment in Naum; iz obdobja boja proti Turkom pa G. Delčev v ječi umrlima pesnikoma Dimitriju in Konstantinu Miladinovu.

Mitologija družb, ki se zvijajo v krčih prelomnih obdobjih, povzema tako slavne kot tragične like in dogajanja iz preteklih obdobjih, ki vsaj malo spominjajo na sedanja. Na Madžarskem obstaja kar nekaj močnih zgledov: hunske moči in neugnanosti kralja Atila, širine dežel *svetega* Štefana, renesanse v Korvinovem času, dogodkov 1848.-1849. in madžarske vstaje 1956. ter usode I. Nagyja. Na Češkem so taka asocia-

tivno težka dogajanja, gibanja in osebnosti Jan Hus, taboriti, razcvet ob prelomu 19. stoletja, prelomi 1938., 1948. in 1968. leta. Moldavci so ponosni na svojega kneza Štefana Velikega iz druge polovice 15. stoletja, saj je tedaj država v bojih s Poljaki in Turki doživela svoj največji obseg. V albanskem mitskem spominu ima vidno mesto narodni junak Skenderbeg, ki se je sredi 15. stoletja upiral premočnim turškim osvajalcem. Hrvati obujajo spomin na bitko s Turki 1715. z vsakoletno prireditvijo *Sinjnska alka*. Irci imajo dolgo tradicijo uporov zoper močnejše Angleže, t. i. *rebellions, risings* in *troubles* (med drugimi *Ulster Rising* 1641., velikonočna vstaja *Easter Rising* 1916. in spopadi od 1969. dalje).

S padcem komunizma je prišlo – v nekaterih krogih in strankah – do rehabilitacij tistih osebnosti, ki so bile v tem času sporne ali osovražene. Do *vrnitve starih demonov* (Adam Michnik), klicanja besov je prišlo v Ukrajini z obujanjem spominov na nacionalista Bandero, na Slovaškem na vodjo kolaboracionističnega režima Tisa, v Romuniji na Antonescuja, na Madžarskem na Hortyja, v Srbiji na D. Mihajlovića in na Hrvaškem na Pavelića. Pa tudi Stalin, Hitler in Mussolini ostajajo pri nekaterih strankah reference *velikih, modrih* ali *odločnih* mož (pri komunističnih in velikoruskih nostalgikih ter (skrajnih) desničarjih v Nemčiji, Avstriji ali Italiji).

Revolucija pomeni prepород v vseh sferah družbenega življenja, je *regeneration*, kot so proces imenovali v francoski revoluciji. Zato je njena samopredstava najbolj čista, zgoščena

Obrazec je pri vseh tranzicijah enak: mračna doba preganjanja in stiske zahteva spremembo. Novi vodja ali stranka mora storiti, kar zahteva klic krvi, etnične meje, civilizacijsko poslanstvo, razredni cilj, odprti grobovi, nacionalni interes, zakon zgodovine ali božja volja: privedi svoje varovance v željeno in zahtevano novo stopnjo.

³⁰ *Katoliške dežele so reformo začele 1583., protestantske dve stoletji kasneje, Rusija šele po boljševiški revoluciji, medtem ko so orientalske krščanske cerkve – popravljenega – sprejele 1923. leta.*

in zaostrena oblika mitologije prehoda. Mitizirano mesto postane zgodovinski prelom, ki doživi svoj krvavi, a odrešujoči vrhunec v končnem, odločilnem obračunu med dobrim in zlom. Ponavadi gre za oboroženi boj “golorokih” množic z reakcionarnimi silami; tako je bilo v vseh velikih osvobodilnih vojnah in revolucijah v zadnjih dveh stoletjih. Nasproti *pravičnim* stojijo tako zunanji (prežeči sosedi) kot notranji sovražniki; vsaka revolucija ima namreč svojo *Vendejo*. Nastane tudi revolucionarni mitski panteon. V mnogih deželah ga sestavljajo junaki ali mučeniki osvobodilne vojne, npr. W. Tell v Švici in Garibaldi ali C. Battisti v Italiji. Med francosko revolucijo so bili to *mučenci svobode*, predvsem *sveta trojica* Marat, Chalier in Lepelletier de Saint-Fargeau, med sovjetsko Kotovski, Čapajev, Lazo in Parhomenko. Postanejo tako del ljudske kot potem nacionalne mitologije, njihove podvige pa pridno obdeluje tudi oficialna umetnost. Zgled levičarskim upornikom po svetu je postal “Che” Guevara, *vitez gverile*, ubit 1967. v Boliviji. Na drugem delu sveta je bil popularen *striček Ho*, Ho Ši Minh.

5. NA KOLENA PRED OBSTOJEČIM! (Mitologija reda)

Vsaka sedanost je nujno leibnizovski *najboljši izmed svetov*. Mitologija, posebej tista ideologizirana, prilagojena imperativu tistega *zdaj in tukaj!*, ni omejena le na izredna družbena stanja ali obdobja totalitarnih režimov. Njeno skrivno kohezivno moč – in ne zgolj sledi, izgubljene atavizme – lahko najdemo tudi znotraj “normalnih” razmer, v vsakdanjem življenju in v običajni politični praksi. Mitologija ohranja red v dinamičnem ravnovesju in ga krepi. Gre za mitologijo *normalnosti*, ki ima stabilizatorsko vlogo v družbi, ki ohranja red v spremembah. Zoperstavlja se odsotnosti smisla v mirnejših obdobjih.

Novi red postane *izhodišče*: celotno stvarstvo se začne znova. Prelomi čas. Njegovo obvladovanje, izmojstritev svojega lastnega, pravo-časnega življenjskega ritma je konstitutivna točka vsakršnega dožemanja sveta, vozlišče mitskega imaginarija. Obvladovanje zgodovine je namreč le drugo ime za gospodstvo, za obvladovanje sedanosti. Tako krščanski svet šteje svojo zgodovino *po* Kristusu, ki ga loči od nerazodete dobe *pred* njim; leto je *Gospodovo, Anno Domini*. Delitev ostane tudi v *našem štetju*. Francoska revolucija je pomenila njenim nosilcem dovolj usoden dogodek, da so vpeljali novo letoštetje; uvedli so nov koledar in poimenovanje mesecev. Uvajanje novega gregorijanskega koledarja so spremljale povsem posvetne intrige: z ostajanjem na starem, julijanskem, so hotele cerkvene organizacije dokazati svojo samostojnost.³⁰ Prazniki imajo pred-

vsem memorialno funkcijo; občestvo se zbere okoli skupnega spomina. Npr. v ZDA je teh *dnevov* kar precej: spominski dan padlim vojakov, zahvalni dan, dan neodvisnosti, dan veteranov in rojstna dneva G. Washingtona in A. Lincolna itn.

Danes najprej sebi podeli blaženost. V vseh časih: na kovancih rimskega cesarja Hadrijana tako beremo *Srečna Italija, Zlati vek* in *Umirjena dežela*. Renesansa da je bila *nova zlata doba*. Razsvetljenci so svojo dobo v navdušenju antropocentriзма imenovali *doba razuma, filozofsko* ali *Voltaireovo stoletje*. F. D. Roosevelt je govoril o *enem svetu (one world)*. V zadnjih letih, po ukinitvi bipolarne delitve sveta, se govori o krasni *novi svetovni ureditvi*. Evropa da bo *združena*. In nenazadnje, v zadnjem času se veliko razpravlja o *new age*. Sedanjost je ločena od *obdobja teme*: tako so npr. novoveške generacije grdile srednji vek, revolucionarne predrevolucijski čas, trobila novega sistema starega, novonastale države prejšnje življenje v skupni državi.

Skupnost pravičnih goji predstavo o svoji izključenosti, ločenosti od ogrožajočega sveta; zato razvije celo mitologijo meje, okopov, zidov, utrd, branikov pred barbari. Staro kitajsko civilizacijo je pred mongolskimi jezdecami branil mogočni *Veliki zid*. Francozi so se med vojnami počutili varne za *Maginotovo linijo*; nacisti so za primer zavezniškega izkrcanja na francoski obali zgradili *Atlantski zid*. Američani so razvili pravo mitologijo meje (*frontier*) in hrabrih pionirjev, ki so jo pomikali čedalje globlje v neznano. Evropo še bolj od prejšnjega *berlinskega zidu* oz. *železne zavese* ideologije deli – kot ji pravi Samuel P. Huntington – *žametna zavesa* kulture.

Bavbav je vedno drugje. Evropski Zahod in Rusija sta se tako skozi zgodovino obkladala s sočnimi zmerljivkami in pregovornimi slabšalicami. Prvi da je bil *dekadenten*, v novejšem času utelešenje *gnilega kapitalizma*; druga pa *azijska despotovina, čarovnica na Vzhodu*. Komunizem naj bi bil *vzhodna prikazen*. Američani so – ob zaostitvah odnosov, npr. v času obeh svetovnih vojn – Nemce imenovali *Huni*. Znani so kleni balkanski vzdevki, ki so postali sinonim narodne pripadnosti drugih. V še trajajoči vojni je Srbija med drugim dobila vzdevek *balkanski Paragvaj*, v katerem dobijo zatočišče najhujši krvniki. Toda le majhen korak in kratek čas loči obsojanje *zgodovinskih* ipd. sovražnikov in medsebojne antagonizme od zglednega sodelovanja: tako *večni* konkurentki Francija in Nemčija sedaj ubrano tvorita glavno os združujoče se Evrope. Stare rane sta začasno zacelila Mitterand in Kohl, ki sta se pred desetletjem ritualno rokovala pri Verdunu. Podoben preobrat je sedanje novo partnerstvo med Muslimani in Hrvati v BiH.

Novi junaki postanejo garanti, varuhi običajnosti. Zgolj nekaj zgledov. Znana je usoda ameriškega politika Biggyja

³¹ *Mircea Eliade, Mit i zbilja*, str. 166.

³² *Kadi pipo, je strasten ribič, živi v navadnem stanovanju in se nevsiljivo oblači... V njem se je lahko prepoznal vsakdo. Skratka, prava mera v vsem, eden izmed nas: po burnem obdobju nenehnih prevratov in sprememb je predstavljal podobo urejene Francije, osebne kreposti in splošnega družbenega napredka.*

³³ *Ibid.*, str. 70.

³⁴ Iz intervjuja z njim, ki ga je iz hamburškega *Der Spiegel* povzelo *Delo*, Sobotna priloga, 13. 8. 1994, str. 28.

³⁵ Primerjaj tudi R. Girardet, *ibid.*, str. 108.

Muldoona, ki je postal s svojim upiranjem aristokraciji Hill Streeta najprej nacionalni heroj, skoraj polbog; potem pa sta se ga tisk in radio naveličala in ga kazala zgolj v grdi luči.³¹ Francija 1951.: stari mit o odrešeniku doživi za moderno dobo in parlamentarno demokracijo značilno modifikacijo. Rešitelj ni več veliki junak, ampak povprečnež: propagandni stroj je Antoina Pinaya prikazoval kot preprostega človeka vsakdanjih okusov in dejanj.³² R. Girardet upravičeno zatrjuje, da so tako heroji izjemnosti kot heroji normalnosti v istem mitološkem prostoru,³³ na istem kontinuumu. Maratonsko 68-letno vladarsko obdobje Franca Jožefa, *patriarha monarhične Evrope*, je v kolektivnem spominu mnogih srednjeevropskih narodov ostalo zapisano kot doba spokojnosti, urejenosti in varnosti. Zato ni presenetljivo, da mnogi – znani so primeri tudi iz naših krajev – niso mogli verjeli novici o njegovi smrti. Zaradi dolgega življenja so ga namreč ljudje enačili s stabilnostjo načela habsburške celote. Podobno nostalgijo zbuja pri Angležih *viktorianško obdobje*, čas 64 let trajajoče vladavine kraljice Viktorije (1837-1901), v katerem je imperij doživel svoj vrhunec.

Zopet specifičen je še svež primer iz sosednje Italije. S. Berlusconi je prišel na oblast z obljubami čudežev (*milijon delovnih mest v enem letu*), kot rešitelj domovine pred levico, predvsem pa kot človek *novega*. Ta mitologizirani uspešni podjetnik (*iz nič – ex nihilo* – da je ustvaril drugo največjo gospodarsko skupino v Italiji) naj bi postal prav tako dober politik (vodja stranke z zgovornim naslovom

Novi časi, novo olje, poučuje sodobne Slovence neko reklamno sporočilo. Mitologija prehoda je zavezana magičnemu pridevniku novi: novi vek, novi svetovni red, nova ekonomska politika v Sovjetski zvezi v dvajsetih letih, New Deal; nova estetika, umetnost in kultura.

Forza Italia, ki jo je v štirih mesecih pripeljal na oblast) in ljudstvu popolnoma predani predsednik vlade (*spal naj bi le še tri ure in pol*).³⁴ Njegova filozofija oblasti ima prepoznavne totalitarne primesi: tako da so njemu nenaklonjeni mediji tisti, ki ovirajo njegov direkten stik z *ljudstvom*. Še ena od velikih zgodb o *neposredni demokraciji*, neoviranem *izražanju volje ljudi*, ki jo je npr. južni del bivše SFRJ nazadnje doživel v *jogurtni revoluciji*.

Omenjene reminiscence o *les belles epoques* so praviloma del besednjaka tudi različnih narodnjaških političnih strank v bolj umirjenih razmerah. Zgodba o izgubljenem rajju pa je že prej doživela tudi drugačno usodo: z razsvetljenstvom se je "naturalizirala". Oblikoval se je mit o *naravnem stanju*, o preprostem in nedolžnem otroškem obdobju človeške zgodovine, najeksplicitnejše pri Rousseauju. Tudi danes ga lahko – v različnih modifikiranih oblikah – srečamo v samih nedrjih verovanj in praks nekaterih gibanj, npr. vegetarijancev, nudistov, ekologov, zagov-

ornikov svobodne ljubezni itn.³⁵ Različica tega mita je tudi *vračanje k zemlji*, k enostavnemu, a preskrbljenemu in mirnemu življenju na podeželju, k vrednotam samozadostne skupnosti in povezanega sobivanja. Povratek v varno domačijo naj bi bil edini odgovor brezdušnemu ritmu urbaniziranega in motoriziranega sveta. Oziroma, kot se je izrazil Petain ob kampanji vračanja k zemlji, ki si jo je njegov režim širokopotezno zastavil, a je naletela na klavrni odmev: *Zemlja ne laže*. Na drugem koncu sveta je Mahatma (*velika duša*) Gandhi kot nasprotje kapitalistične produkcije in zahodne politike zagovarjal vračanje k predindustrijski preprostosti in načinom proizvodnje. Severnokorejski režim še vedno goji ideologijo *Juche* (*zanašanja nase*). R. Girardet opaža kulminacije mitologij zlate dobe in "uhojenih stezic" ob vrhuncih družbenoekonomske evolucije, ob pospešenih procesih spreminjanja, ko se stara ravnovesja porušijo; npr. v Franciji pred revolucijo in po drugi svetovni vojni. Zamegljenost vsakdana postane berljiva šele skozi leče preteklih zgodb in podob. Zanimiv je fenomen melanezijskih *kargo kultov*, predstav tamkajšnjih domorodcev o čudežni poravnavi krivic iz kolonialnega obdobja: pričakujejo namreč otovorjene ladje, s katerimi jih bodo obiskali in obdarili predniki. Na Zahodu nostalgijo po *starih dobrih časih* zelo pogosto in s pridom uporablja – poleg narodnjaških, *ljudskih* strank – tudi sodobna ekonomska propaganda (*zdrava hrana, materiali, turizem* itn.).

Vsakdanje življenje v razvitem svetu ponuja vedno nove mite preživetja. Socialistično Jugoslavijo je prežemal mit o *samoupravljanju* delovnih ljudi in občanov. Novi junaki postanejo utelešenje kreposti in vneme: v socialističnih režimih so slavili udarnike, ki so se izkazali s preseganjem delovnih norm (Stahanov v ZSSR, Sirotanović v Jugoslaviji, Hennecke v NDR). Sodobne demokratične družbe se kitijo s konstrukti kot *socialna država, država blaginje, z – law and order* – razrednim mirom, *pravično družbo* itn. Ogelni kamen *America Way* je mit o *self-made man*: rek *Pomagaj si sam in bog ti bo pomagal* so ameriški naseljenci vgradili v svojo mitologijo in moralno tradicijo. V 60. letih je mlade obvladovala uporniška mitologija *jagod in krvi*. Današnje *yuppije* obvladuje samopredstava *jaz, jaz, samo jaz*.³⁶ Nekateri avtorji opozarjajo na milenaristično naravo antinuklearnega gibanja v zahodnoevropskih državah. Nove mitologije nastajajo tudi okoli nekaterih specifičnih novosti sodobne družbe, npr. množične kulture, okoli markantnejših medijskih osebnosti in umetniških zvezd. Tudi športna dogajanja in dosežki lahko pridobijo nacionalno ali politično težo: športne manifestacije ali uspehi so "dokaz" moči naroda ali države, šampijoni postanejo narodni junaki,

³⁶ *Zadnji trije primeri so iz knjige Aleša Debeljaka.*

³⁷ R. Girardet, *ibid.*, str. 15.

³⁸ N. Dugandžija, *ibid.*, str. 13.

športne zvrsti, tehnike in taktike "izkazujejo" nacionalne značilnosti (*moč, borbenost, zvitost, prodornost, hitrost* ipd.).

6. NADALJEVANJE NEDOKONČANIH ZGODB

Demitologizacijski valovi zarisujejo obale novih mitologij, novo razumljivost. Zato je zanimivo opazovati spremembe v sakralizaciji "zadnjega vzroka" in hkrati "prvega počela". Prikazana sta kot *nujnost*, ki deluje na binarnih opozicijah ter zato ne pušča kaj dosti odprtega prostora za izbiro. Deifikacijo (*Bog, božja* volja in previdnost, *božji* izbranci) iz predrazsvetljenskih obdobij je nasledila naturalizacija (*Narava, naravni* zakoni, red in *naravni* razvoj). Njej scientifikacija (*Znanost, zakoni znanosti, znanstveni* napredek, *znanstvena* resnica), kulturalizacija (*Kultura, kulturni* narod, *kulturna* potreba, *kulturno* poslanstvo) ali historizacija (*Zgodovina, zgodovinske* meje, *zgodovinski* narodi, *zgodovinsko* poslanstvo). Kljub temu, da je sosledje idealtipsko nasnovano in da je v dejanskosti opaziti mešanje vseh petih vodil, pa glavni tok ni vprašljiv. Čeprav se navidez prizemlji, racionalizira, ohrani vse bistvene lastnosti metafizičnega.

Kaže torej, da sodobni človek v pogojih *nove nepreglednosti* (Habermas) ostaja tudi v obnebbju mitološkega pojasnjevanja stvarstva. V dobi *postmoderne pozabe* vedno znova rad prepusti razlago kompliciranega vsakdanjega dogajanja preprostim razlagalnim mehanizmom: binarni, manihejski opoziciji dobro/zlo, odločilni vlogi vodje, posvečevanju dogodkov in krajev, predpisani usodi, neovrgljivim zakonom delovanja, več/manjvrednim družbenim skupinam. Miti sedanjih političnih plemen se ne razlikujejo kaj dosti od velikih svetih mitov tradicionalnih družb.³⁷ Še vedno namreč velja, da je za družbo največja nevarnost prav *nevernost*. Tudi danes je človek v neposrednem stiku s svojimi miti v enaki meri arhaičen, kot so Stari z njihovimi najmodernejši. V napisanem mi je šlo za izpostavljanje dejstva, da mitologija o(b)staja predvsem tam, kjer *je ni*: kjer se zainteresirani na vse kriplje branijo, da bi jo ukinili. Bajeslovno zajemanje resničnosti ni nikoli le *pri drugih*, kot to praviloma z zadržanjem, če ne kar z odkritim gnusom opazujemo, ampak tudi in prav toliko *pri nas* samih. Gre namreč prav za ugotavljanje tega, koliko je kaka družba pripravljena razpravljati o sebi, o svojih svetinjah in mitskih tiradah, ne da bi se pri tem počutila ogrožena.³⁸

Ugotovim torej lahko, da funkcija mita ni le pretvarjanje zmuzljivih, nepredvidljivih in neurejenih razmer v konsistenten red; kaosa v kozmos. To – gola konsolidacija – je le polovica zgodbe, ki velja le za tradicionalni mit. Tisti ideologiziran, v

funkciji *sedanjosti-za-prihodnost*, pa vnaša nered ravno v ta obstoječi red. Iz starega kozmosa producira novi kaos, zaostri mir do obračuna, spodbudi prelom, prehod, preskok, podre urejeno, da lahko – s svojo zveličavno intervencijo – vzpostavi *svoj* mir, *svoj* red, kozmos. Razmere naredi neznosne, da se lahko izkaže. Mit ni zgolj obramba, ampak tudi napad na obstoječe, da bi to postalo drugačno. Oba procesa se vselej odvijata sočasno, eden proti/ob drugemu, kot neustavljivi ritem vedno novih (de)mitologizacij. Obstoj družbe in njeno samopredstavo moram zato opazovati ravno skozi to nenehno in divjo dialektiko napetosti in pacifikacij, spopadov in pomirjenj. Demitologizacij vedno novih mitov.

Mitja Velikonja, magister sociologije, asistent na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

IZBRANA LITERATURA

- ARIES, P.: **Eseji o istoriji smrti na zapadu**, Pečat, Beograd, 1989.
- BELLAH, R. N.: "Civilna religija v Ameriki", **Nova revija**, Ljubljana, 103/1990, str. 1661-1673.
- BURKE, K.: **The Rhetoric of Religion**, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1970.
- CASSIRER, E.: **The Myth of the State**, Yale University Press, New Haven and London, 1967.
- DEBELJAK, A.: **Temno nebo Amerike**, Wieser, Celovec-Salzburg, 1994.
- DŽRNAZIAN, L. N.: "Kult in klečeplaštvo", **Nova revija**, Ljubljana, 103/1990, str. 1674-1679.
- DUGANDŽIJA, N.: **Svetovna religija**, Ideja, Beograd, 1980.
- ELIADE, M.: **Mit i zbilja**, Matica Hrvatska, Zagreb, 1970.
- GIRARDET, R.: **Mythes et mythologies politiques**, Seuil, Paris, 1986.
- HEWITT, M.: **Welfare Ideology and Need**, Barnes and Noble Books, Harvester Wheatsheaf, 1992.
- JEZERNIK, B.: "Oči, da ne vidijo", **Nova revija**, Ljubljana, 93-94/1990, str. 199-217.
- KERŠEVAN, M.: "Religija i (dez)integracijski procesi u Jugoslaviji", **Pogledi**, Split, 4/1983, str. 23-32.
- MATIČ, M.: **Mit i politika**, Radnička štampa, Beograd, 1984.
- ROBESPIERRE, M.: **Izbrani spisi**, KRT, Ljubljana, 1989.
- SLAVUJEVIĆ, Z. Đ.: **Savremeni politički mit**, Radnička štampa, Beograd, 1986.
- SOVRE, A.: **Predsokratiki**, Slovenska matica, Ljubljana, 1988.
- VELIKONJA, M.: Miti in ideologije (1.), **Razgledi**, Ljubljana, 15(1022), 12. 8. 1994, str. 44-47.
- VOJE, I.: **Nemirni Balkan**, DZS, Ljubljana, 1994.